

Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика (1710 р.)

Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького

I

Оскільки поміж трьома богословськими чеснотами чільне місце належить вірі, — у цьому першому пункті годиться повести мову про святу православну віру східного обряду, якою войовничий козацький народ уперше й понині просвітився ще за панування хозарських каганів від апостольського Константинопольського престолу і яку й нині невідступно обстоює, бо ніколи жодною чужою релігією збаламучений не був. Добре-бо відомо, що славної пам'яті гетьмана Богдана Хмельницького з Військом Запорозьким єдина причина спонукала взятися до зброї і розпочати справедливую війну проти Речі Посполитої польської (опір турботи про права і вольності): потреба вборонити свою православну віру, яку влада поляків різноманітними утисками приневолила до з'єдинення з римською церквою. Але й після того, як новоримське чужовір'я було викорінене з Вітчизни, він, саме через спільність релігії, а не з інших мотивів, удався із Військом Запорозьким і народом руським до Московської імперії за покровительством і добровільно піддався.

Тому новообраний нині найясніший гетьман, якщо Господь Бог кріпкий і нездоланий у битвах допоможе визволити нашу Вітчизну увінчаною успіхами зброєю блаженної його милості найяснішого короля шведського з ярма московської неволі, повинен того дотримуватися і, як і належить йому, особливо пильнувати і рішуче ставати на перешкоді впровадженню у нашій руській Вітчизні будь-якої чужої релігії. А якщо де-будь виявиться — чи потай, чи явно, — то повинен своєю владою її викорінювати, заборонити проповідувати і поширювати. Також не давати дозволу на проживання в Україні послідовникам чужовір'я, а особливо облудного іудаїзму. Докладаючи всіх сил, нехай недремно піклується про те, щоб лише єдина православна віра східного обряду під послухом найсвятішого апостольського Константинопольського престолу навічно була утверджена і поширювалася для примноження Божої хвали розбудовою церков і вдосконаленням синів руських у вільних мистецтвах і щоб воно буяло і квітло, мов троянда поміж терням, між чужинецькими релігіями сусідніх держав.

А для більшого впливу чільного у Малій Русі Київського митрополичого престолу і задля зручнішого управління духовними справами нехай найясніший гетьман доб'ється по звільненню нашої Вітчизни з-під московського ярма для провінції, що йому наділена, надана і довірена та для довколишніх земель від апостольського Константинопольського престолу первісної екзаршої влади. Таким чином відновляться колишні стосунки і синівський послух нашої Вітчизни отому апостольському Константинопольському престолові, що його євангельською проповіддю наша Вітчизна удостоїлася просвітитися і утвердитися у святій Вселенській вірі.

II

Кожна держава постає й існує завдяки непорушності кордонів. Так і територія нашої Вітчизни, Малої Русі, нехай на постраждає ані від нападу, ані внаслідок неправомірного рішення у своїх кордонах, що закріплені договорами з Річчю Посполитою, з найяснішою Портою Оттоманською та з Московською імперією. А передовсім (щоб не порушувався кордон) по річці Случ (який визначає територію), що прилучена під проводом Богдана Хмельницького від Речі Посполитої у власність Гетьманщини і Війська Запорозького, навічно повернена і усталена на основі угод.

За тим зобов'язаний ясновельможний гетьман пильно прослідкувати під час переговорів найяснішої королівської величності Швеції та, якщо справа потребуватиме, рішуче обстоювати цей пункт, наскільки стане хисту і змоги. Передовсім же повинен звернутися з уклінним проханням до його найяснішої королівської милості, ласкавого пана нашого оборонця, захисника і покровителя, і закликати, щоб його найясніша величність нікому не вибачав не лише зневаги прав і вольностей, але й порушення кордонів і привласнення вітчизняних земель. Понад те належить найяснішому гетьманові, нехай лиш війна щасливо завершиться, домогтися від найяснішої королівської величності Швеції такої

згоди і гарантій, щоб найясніша королівська величність і його наступники — найясніші королі Швеції — довічно вдовольнялись титулом покровителів України і в дійсності стали б у майбутньому захистом для нашої Вітчизни і зберегли б незмінними її права, привілеї і кордони. Рівно ж належить ясновельможному гетьманові благу найяснішу королівську величність, щоб у договорах його величності з Московською імперією долучити умову повернення вільними по закінченні війни наших полонених, які перебувають у Московській імперії, а також повного відшкодування всіх втрат, яких завдано Україні воєнними діями.

Окремо ясновельможний гетьман повинен звернутися до найяснішої королівської величності з ласкавим проханням і допильнувати, аби наші полонені, які перебувають у королівстві його величності, вільними без перешкод повернулись у свою Вітчизну.

III

Оскільки народ, колись званий хозарським, а потім — козацьким, починає і веде свій родовід від войовничих і непереможних гетів, а, крім того, закони близького сусідства нерозривно в'яжуть і тісно поєднують долю козацького народу з Кримською державою, то Військо Запорозьке неодноразово вступало з нею у збройну спілку і приймало її союзницьку підмогу для оборони своєї Вітчизни і своїх вольностей.

Тому, наскільки у майбутньому буде можливим, ясновельможний гетьман повинен домогтися у найяснішого хана через послів відновлення колишніх побратимських стосунків із Кримською державою, оружної підтримки від неї і підтвердження вічної приязні, з огляду на які сусідні держави у майбутньому не зазіхали б на Україну і не наважувались би чинити їй будь-якого насильства.

А по завершенні війни, коли Господь Бог своєю допомогою благословить новообраного гетьмана посісти резиденцію під час жаданого і співзвучного нашим задумам миру, — тоді він буде зобов'язаний, докладаючи з передбачливою пильністю всіх зусиль відповідно до свого високого уряду, дбати про те, щоб не було ані найменших порушень тривкого договору з Кримською державою. Щоби побратимські стосунки з нею не зневажалися і не порушувалися самовільно зухвалими порушниками з нашого боку, які, за звичкою розбійного люду, не соромляться ламати і переступати не лише звичаї дружби і сусідства, але й мирні договори.

IV

Військо Запорозьке Низове заслужило собі невмирущу славу незліченними лицарськими подвигами на морі і на суходолі, за що було нагороджене багатими даровизнами для спільного вжитку і користі. Проте Московська імперія з метою пригноблення і грабунку Війська Запорозького воздвигла, орудуючи в

найрізноманітніший спосіб, на його ґрунтах і угіддях самарські городи, розмістила по Дніпру фортеці, щоб таким чином заподіяти Війську Запорозькому незаконних перешкод у риболовних і ловецьких промислах, принизити і завдати несправедливих втрат. А наостанок підступно спустошила і військове гніздо запорожців — Січ-заступницю.

Отже, по завершенні війни — дай-то, Боже, щоб із щасливим наслідком (якщо Військо Запорозьке не звільнить уже тепер отих своїх посідлостей і Дніпра від напасливої займанщини московитів), — повинен буде ясновельможний гетьман при переговорах найяснішого короля його милості шведського з Московською імперією про благодатний мир припилювати, аби Дніпро і посідлості Війська Запорозького були очищені від укріплень і фортець московитів і повернуті у колишню власність Війська Запорозького. У майбутньому не допускати там ані спорудження фортець, ані заснування городів, ані слобід з обумовленим терміном.

Крім того, ясновельможний гетьман не має права не лише потурати спустошенню посідлостей Війська Запорозького в будь-який час, будь-яким чином і з будь-якого приводу, але повинен надавати всіляку допомогу Війську Запорозькому для їхнього захисту.

V

Місто Терехтемирів споконвічно по праву належало Війську Запорозькому Низовому і виконувало роль власного шпиталю. Так і тепер, по визволенні — дай-то, Боже, — нашої Вітчизни від московської неволі, нехай ясновельможний гетьман поверне Війську Запорозькому Низовому оте місто Терехтемирів з усіма угіддями і перевозом через Дніпро, який міститься там-таки. Нехай буде поновлено за військовий кошт у Терехтемирові шпиталь для козаків, виснажених глибокою старістю, чи ранами, чи то крайньою вбогістю, а також передбачено для них харч і одяг. Рівно ж весь Дніпро — згори, від міста Переволочної, аж до самого гирла, а також Переволочанський перевіз і саме місто Переволочну з городом Керебердою і рікою Ворсклою з млинами, що містяться на території Полтавського полку, та Кодацьку фортецю з усіма угіддями — повинен ясновельможний гетьман, а по ньому наступники його уряду, — згідно з давніми правами і привілеями, — зберегти у законному володінні Війська Запорозького і нікому з визначніших людей духовного чи світського стану не дозволяти у Дніпрі від Переволочної аж до самого гирла риболовити без обмежень. Зокрема річками, потоками і всіма визначеними угіддями у Дикім полі аж по Очаків не має права володіти і користуватись ніхто, крім самого Війська Запорозького.

VI

Якщо в самодержавних країнах шанується такого, як в мирний час, так і в час війни, слухного і корисного державному устрою і порядку, що звичайно задля

загального блага вершаться приватні і громадські ради, і навіть самі самодержці, особисто присутні на них і головуючі, не противляться піддати свої рішення розсуду і схваленню своїх міністрів і радників, то чому ж би тоді й серед вільної нації не дотримуватися такого-от благодетельного ладу? Таж у Війську Запорозькому здавен-давна дотримувалися і нині дотримуються саме такого порядку при гетьманській владі, згідно зі старовинним законом вольностей. Однак дехто з гетьманів Війська Запорозького захоплювали собі необмежену владу, геть потоптавши рівність і звичаї, і свавільно встановлювали отой закон: "Так хочу-так повеліваю". Через те непритаманне гетьманському уряду самоуправство у Вітчизні і Війську Запорозькому запроваджувався розлад, викривлення прав і вольностей, утиски посполитих та насильний, невиважений розподіл військових посад, а відтак росла зневага до генеральної старшини, полковників і значного товариства. Тому ми — генеральна старшина кошовий отаман і все Військо Запорозьке склали угоду і затвердили з найяснішим гетьманом у ході виборів його ясновельможності закон, який повинен мати вічну силу у Війську Запорозькому:

- чільними радниками у нашій Вітчизні мають бути генеральні старшини з огляду на важливість їхніх посад, а також через те, що вони постійно перебувають при боці гетьмана;
- після них у звиклому порядку ті ж права народних радників нехай мають городові полковники;
- крім того, з кожного полку необхідно вибрати зі згоди гетьмана до Генеральної ради як генеральних радників по одному визначному висуленцю із людей розважливих і заслужених.

З тими генеральними старшинами, полковниками і генеральними радниками повинен теперішній ясновельможний гетьман, а також його наступники радитися про безпеку Вітчизни, про спільне благо і про всі громадські справи і немає права нічого вирішувати, розпочинати і здійснювати своєю волею без попереднього розгляду і схвалення ними.

Тому-то тепер, на виборах гетьмана, призначаються одностайною ухвалою три сесії Генеральної ради, які повинні кожного року проводитися у гетьманській резиденції: перша — на Різдво Христове, друга — на Великдень і третя — на празник Покрови Пресвятої Богородиці. На ті сесії повинні прибути не лише полковники зі своєю старшиною і сотниками, не лише генеральні радники з усіх полків, але також посли від Війська Запорозького Низового для участі і дораджування; по одержанні універсалу від гетьмана вони зобов'язані бути присутніми і прибути точно у визначений час. І коли ясновельможний гетьман запропонує якісь питання для спільного розгляду, то всі вони повинні чесно й щиро, не дбаючи про жодний зиск — свій власний чи інших осіб, — відкинувши лихі заздрощі і мстиві намисли, давати слухні поради в такий спосіб, щоб не заподіяти тим ані урази честі гетьмана, ані шкоди справам Вітчизни, — нехай обминуть її лихо і згуба!

Якщо ж поза тими згаданими сесіями Генеральної ради, що для них визначено спеціальні терміни, траплятимуться якісь справи, котрі треба невідкладно розглянути, вирішити і залагодити, то ясновельможний гетьман може вжити всієї повноти влади і впливу для владнання і попровадження таких справ з відома генеральної старшини. Також якщо прибудуть якісь листи з чужоземних держав чи сторін, призначені ясновельможному гетьманові, то їхній зміст належить його ясновельможності обговорити з генеральною старшиною і повідомити свої відповіді на них, щоб не лишалось у тайні листування, в першу чергу — з чужинецькими країнами і таке, що могло б завдати шкоди безпеці Вітчизни і громадському благу.

А щоб постало щире обопільне довір'я поміж гетьманом і генеральною старшиною, полковниками і генеральними радниками, необхідне для проведення таємних і публічних нарад, то кожен з них повинен, перш ніж приступити до виконання обов'язків своєї посади, особисто присягнути на вірність Вітчизні, на щиру відданість гетьманові, а також на сумлінне виконання обов'язків своєї посади схваленою публічно присягою відповідної форми.

Якщо ж у діях ясновельможного гетьмана буде спостережено щось незгідного справедливості, хибного щодо військових прав і вольностей чи зловорожого Вітчизні, то генеральні старшини, полковники і генеральні радники владні використати свободу голосу, щоб особисто або ж — якщо того вимагатиме крайня і невідклична потреба — публічно на нараді висловити докір його ясновельможності і рішуче стримати від зневаги отчистих прав і вольностей, не завдаючи при тому ані найменшої образи високій гетьманській честі. На ті докори ясновельможний гетьман не повинен ані ображатися, ані не має права за них мстити, — навпаки, повинен постаратися виправити переступи.

Крім того, кожен генеральний радник у своєму полку, де буде обраний публічним голосуванням до Генеральної ради, владен разом з городовим полковником достерігати справедливого ладу, брати участь в управлінні, кермуючи з допомогою загальних порад, а також повинен приглядатися і рішуче виступати проти кривд і утисків посполитому люду.

І подібно до того, як генеральна старшина, полковники і генеральні радники повинні дотримуватись добрих звичаїв, належно шанувати високу гідність найяснішого гетьмана, виявляти йому відповідні його високому становищу почесності і вірний послух, — так і ясновельможному гетьманові зі свого боку пристало також мати їх за побратимів, а не за слуг, не вважати їх своїми власними підручними та не примушувати зумисне для приниження їхньої гідності ганебно і негоже вистоювати у своїй присутності, за винятком тих випадків, коли вимагатимуть обставини.

VII

Якщо б провинився хто з генеральних старшин, полковників, генеральних радників, значних товаришів чи інших урядовців, а понадто з рядових козаків,

— чи то образивши проти звичаю гетьманську честь якимось зухвальством, чи виявившись винним у якомусь інакшому переступі, — то ясновельможний гетьман не повинен карати того винуватця за такі провини засобами своєї влади чи особисто призначати йому кару.

Така справа — кримінальна чи якась інша — має бути передана на розгляд Генерального суду. І хоч би яке неприхильне, а проте безстороннє рішення він ухвалив, — такому повинен кожен правопорушник підкоритися.

VIII

Що стосується усіх військових справ, то їх мають доносити ясновельможному гетьманові саме вищезгадані генеральні старшини, які постійно перебувають при боці гетьмана — котрі справи до чийх обов'язків та уряду належатимуть, — а також особисто отримувати від нього рішення. В жодному разі не використовувати для цього дворових слуг гетьманових, котрі не повинні втручатися до жодних військових справ, нарад і доповідей, ані залучатися до пересилання військової кореспонденції, навіть незначної.

IX

Як відомо, у Війську Запорозькому споконвік постійно були генеральні підскарбії, котрі завідували військовою скарбницею, млинами, усіма військовими доходами і повітовими виплатами та давали у усьму лад з волі й схвалення гетьмана. Отож і тепер встановлюємо за загальним схваленням такий порядок і затверджуємо як непорушний закон, щоб у нашій Вітчизні, дай-то, Боже, визволеній з московського ярма, за рішенням гетьмановим і згодою загалу був обраний генеральний підскарбій — чоловік значний і заслужений, маєтний і порядний, який би сумлінно опікувався з відома гетьманового військовою скарбницею, пильнував млинів і доходів та обертав їх на громадські потреби, а не на власний зиск. Сам же ясновельможний гетьман не повинен мати жодного права і не зазіхати ані не військовий скарб, ані на надходження до військової скарбниці; не обертати їх на власну користь, а вдовольнятися власними чиншами і доходами, передбаченими для гетьманської особи й булави. Це — індукти з Шептаківської сотні, з Гадяцького полку, з маєтків Почепівських і Оболонських та інші доходи, які здавен-давна ухвалено виділити для гетьманської посади. Понадто ясновельможний гетьман не має права ані самовладно привласнювати собі громадських маєтностей і угідь Війська Запорозького, ані розподіляти їх під яким не було б претекстом іншим людям, менш заслуженим перед Вітчизною, а найпаче ченцям, священикам, бездітним вдовам, дрібним посполитим і військовим урядовцям, особистим слугам дворакам та приватним особам.

Очевидно, що генеральний підскарбій повинен обиратися як підручний гетьмана і бути там присутнім, де постійно перебуватиме гетьманська резиденція. Крім того, у кожному полку необхідно обрати загальною ухвалою полковника і

старшини обох станів — козаків і посполитих — по два підскарбії, теж заприсяжених, з визначніших мастних людей. Вони повинні відати полковими і цивільними прибутками і посполитими податками, заопікуватися ними і видатками та щороку звітуватись про свою діяльність.

До обов'язків отих полкових підскарбіїв, підлеглих безпосередньо генеральному підскарбієві, входить нагляд у їхніх полках за належними до військової скарбниці прибутками, збір їх і передання до рук генерального підскарбія. Панам полковникам рівно ж не пристало бути причетними до полкових коштів, а мусять удовольнятися доходами і пільгами своїх посад.

X

Через те що ясновельможний гетьман повинен з обов'язку свого уряду провадити і достерігати ладу у Вітчизні та Війську Запорозькому, то передовсім він має недремно пильнувати і докладати особливого старання, щоб простим козакам і посполитим не чинилось надмірних утисків, спустошливих поборів і здирств. Ті надужиття спонукають люд покидати обжиті місця і пускатися у чужі краї, аби пошукати собі поза межами вітцівської землі життя без тих прикросів — догіднішого, відраднішого і спокійнішого.

Тому постановляємо, щоб панове полковники, сотники, отамани та інші військові і посполиті урядовці більше не наважувалися виконувати панщизн та інших приватних робіт силами козаків і посполитих, а надто якщо ті люди не є їхніми безпосередніми підлеглими ані слугами: не посилати на сінокіс ані на жнива, не силувати гатити греблі, не чинити над ними насильства захопленням ґрунтів чи примусом до невідгідного їх продажу і не конфісковувати за леда-яку провину усе майно — рухоме і нерухоме. Також не залучати ремісників без оплати до виконання панам урядовцям домашніх робіт, а козаків не увільняти від служби заради приватних доручень. Ясновельможний гетьман повинен усією повнотою влади викорінювати надужиття і сам того остерігатися і не чинити, щоб не давати прикладу для наслідування іншим.

Усе те лихо — утиски і грабунок бідного посполитого люду — корениться у честолюбстві захланних хабародавців. Не маючи на те прав ані заслуг, а лише ненадли бувши жадобою власного зиску, вони заходяться купувати військові і посполиті посади, здобуваючи гетьманську прихильність принадами хабарів, і таким робом допинаються поза вільними виборами проти права і слухності до найвищих гідностей — полковничої булави й інших посад. Тому суворо постановляємо, щоб ясновельможний гетьман не лакомився на жодні подарунки чи обіцянки і нікому не доручав полковничої булави чи інших військових і посполитих посадах з огляду на особисті стосунки та щоб силоміць на ті посади нікого не нав'язував.

Військові і посполиті урядовці, а надто полковники, неодмінно мають обиратися на виборах свободним голосуванням і волевиявленням, а по виборах затверджуватися владою гетьмана, проте вибори таких урядовців повинні

проводитися виключно зі згоди гетьмана. Такого ж порядку належить дотримуватися і полковникам: не обирати сотників чи інших урядовців за хабарі чи на основі особистої прихильності, нехтуючи вільним голосуванням усієї сотні, а також не усувати їх з посад внаслідок особистих незгод.

XI

Вдови — козачі дружини — і їхні осиротілі діти, козачі господарства і жінки у відсутності їхніх чоловіків, — коли ті будуть зайнятими у воєнних походах або на якихось інших військових службах, — щоб не притягалися до виконання жодних повинностей ані до громадських робіт, які входять в обов'язки посполитих, та щоб не обкладалися повітовими податками, — погоджено і затверджено.

XII

Не меншими утисками обтяжені й українські міста, бо села, які раніше підлягали їм безпосередньо і надавали допомогу у виконанні повинностей посполитих, були передані у власність духовних і світських державців, а людність, що замешкувала ті міста, порідшала, проте зобов'язана без жодних пільг справляти ті самі повинності, які виконувалися раніше з допомогою отих відторгнутих і переданих іншим власникам поселень.

Тому, коли у визволеній від московської неволі Вітчизні нашій нарешті запанує мир, має бути призначений і проведений спеціально визначеними для того комісарами генеральний перепис усіх громадських маєтностей, що ними наділені державці. Наслідки цього перепису подати у присутності гетьмана на розсуд високої Генеральної ради, ухвала якої твердо визначить, хто має право, а хто не повинен користуватися угоддями і маєтностями Війська, а також — які податки зобов'язані сплачувати та який послух мають виявляти піддані посесорам.

Нещасному підупалому посполитому людові множаться утиски і через те, що козаки нерідко захищають заможніших селян від міських і сільських повинностей, приймаючи їх у підсусідки, а маєтніші купці, чванячись і гетьманськими універсалами і покровительною прихильністю полковників, уникають громадських повинностей, до яких зобов'язані, й відмовляються підсобити нужденному поспільству.

Тому ясновельможний гетьман хай не забуде своїми універсалами навести і селян, які користуються заступництвом козаків, і купців до виконання громадських повинностей, а також заборонити надалі надавати їм заступництва.

XIII

Стольне місто Русі — Київ — та інші міста України нехай непорушно і недоторкано зберігають всі свої права і привілеї, слухно їм надані. Гідністю цих виборчих зборів постановлено і доручено ствердити у свій час гетьманською владою.

XIV

З-поміж інших видів утисків, що ними пригнічені посполиті й рядові козаки в Україні — нашій Вітчизні, — ніщо не може більш пригнобити і виснажити народ, аніж наїзди подорожніх, які кудись прямують чи повертаються, а також узвичаєні протиправні повинності надавати підводи, супровід і вшановувати дарами. Нужденні посполиті й прості козаки доведені тими повинностями до відчаю, тому що сила-силенна чужинців і місцевого люду усіх станів і посад пускаються у довгу подорож роксоланськими містами і селами обох берегів Дніпра чи то у військових, чи у своїх приватних справах, а не раз їдуть, виконуючи перше-ліпше доручення, й особисті слуги не лише гетьмана, але й генеральних старшин, полковників, сотників і значних товаришів, а понадто й вищого духовенства.

А дехто, вирядившись у подорож з власної потреби чи бажання, примушують городових і сільських отаманів справляти собі невластиві почесті: підносити дари й забезпечувати харч, напої, транспорт, супровід і варту. Ще інші, головню слуги, чинять безсовісні здирства, вимагаючи без кінечної потреби незліченну кількість підвід з кіньми. Якщо ж городові чи сільські отамани не в змозі задовольнити ті забаганки, то вимагачі таки правлять свого, вдаючись до брутальної лайки і нагайки, щоб змусити урядовців для залагодження справи власкавити їх грошовими дарами. Декотрі забирають із собою в'ючних коней, а потім їх або привласнюють, або продають. А поміж генеральними старшинами, полковниками й іншими зверхниками, світськими і духовного стану, повелосся змушувати городових отаманів лагодити за громадський кошт свої карети, а також справляти для слуг різноманітний одяг. Понадто не встидаються турбувати міські ради, домагаючись через спеціально вишколених слуг розваг і задоволення потреб своєї кухні.

Між тим і самі отамани, жадаючи собі похвали й намагаючись заручитися милістю і прихильністю сановних подорожніх, — насамперед у своїх приватних, а не у громадських справах — всіляко догоджають зверхникам і їхнім слугам. А не раз оті городові й сільські отамани і самі чигають на можливість полакомитися під приводом гостинності: раденько запрошують подорожніх, котрим достатньо і пригорщі харчу й питва, на пишну гостину. Там доволі напиваються різноманітних напоїв, а харчі розподіляють поміж собою, долучаючи усе це в облікові книги поміж видатки, і таким чином не лише обтяжують посполитим повинності і збільшують їм чинш, а допроваджують таки до крайнього зубожіння.

Тому по визволенні нашої Вітчизни з московського ярма, коли у ній нарешті запанує мир по нинішнім лихолітті, найясніший гетьман повинен у всіх

підвладних йому містах запровадити такий лад, щоб народ не пригнічувався недоречними повинностями в міру поліпшення стану держави. Для того у громаді кожного міста треба обрати і привести до присяги підскарбія, підлеглого полковому підскарбію, який би мав під своєю орудою і опікою усі військові прибутки і видатки і правдиво вносив їх у облікові книги. Якщо по щорічному обрахунку тих видатків буде поміченим у боргах і незаконних розтратах, — то їх слід відшкодувати з власних коштів того підскарбія, щоб повернути місту. Тому повинен вносити в облікові книги лише ті випадки, що пов'язані з поїздками у конкретній справі: хто з чиею подорожною відбував подорож та якими вигодами користувався.

А насамперед нехай найясніший гетьман виявить спасенну турботу, аби скасувати у нашій Вітчизні повинності поштову і надання супроводу та випадки насильного вимагання підвід і подарунків, налагодивши справу так, як у сусідніх країнах, — там ніде нема такого проклятушого і обтяжливого для посполитих звичаю. А для перевезення листів нехай найясніший гетьман введе за прикладом і зразком чужоземних держав пошту за військовий кошт у відповідних полках підвладної йому території, попередньо докладно і всебічно обговоривши, вирішивши і затвердивши цю справу на Генеральній раді.

XV

Орендна плата, призначена на щорічну платню компанійським і сердюцьким полкам та на інші військові видатки, вважається всією людністю роксоланською — козаками і посполитими — надто обтяжливою, а постій компанійців і сердюків — нестерпною завадою.

Отже, і від тої оренди і від згаданого постою треба відмовитися і зовсім їх скасувати.

Розглянути і вирішити на Генеральній раді, з яких джерел поповнити і відновити для видатків занепаду військову скарбницю, вичерпану на проведення воєнних дій, а також — яку кількість кінного і пішого війська доцільно залишити по завершенні війни при боці найяснішого гетьмана для військової служби.

XVI

Не раз нужденний люд нарікає, благаючи спасу, і висловлює свої образи й обурення тим, що орендарі, а також ярмаркові комісари щокрок переслідують силою-силенною незвичлих і непомірних здирств. Через ті утиски убогому чоловікові незмога й приступити до ярмарку, аби продати яку дрібницю для порятунку від нужди чи що для домашньої потреби пристарати без ярмаркового мита. А як трапиться попастися на якійсь дрібній провині, то вже оберуть оті ярмаркові комісари до нитки.

Отже, орендарі і їхні підлегли нехай стягають мито до військової скарбниці з ввозу і вивозу лише певних товарів і лише в точно визначеному універсалами

розмірі, не вимагаючи від купців нічого зайвого і не чинячи ані найменшого зди́рства вірним убогим людям.

Рівно ж і ярмаркові комісари нехай стягають мито лише з тих осіб, які зобов'язані його сплачувати, а не з убогих людей, котрі приїжджають на ярмарок, аби щось дешево продати чи прикупити для власних потреб.

Також нехай утримаються заводити будь-які судові справи — не лише кримінальні, а й інші поточні — та не завдають непомірних утисків і зди́рств посполитим і містам.

За всім тим нехай ясновельможний гетьман проникливо слідкує, використовуючи з належним старанням свою владу.

Його доброї волі уряду і проводу довірено усі права і вольності у Вітчизні для непорушного дотримання і охорони та для успішного виконання оцих угод і конституцій, котрі його ясновельможність владна ствердити власноручним підписом, військовою печаткою і відповідною присягою.

Діялось у Бендері, року 1710, квітня 5 дня.

Пилип Орлик,

гетьман Запорозького війська рукою власною.